

پیشہات و ئالۆزیه هه نوکەییەکانی بهردەم کابینه‌کە ی سوودانی

09-03-2023

نووسەرەکان

د. یاسین تەها

کورتە : یاسای ههلبژاردن که هیزه شیعه‌کانی چوارچیوهی هاوئاھهنگی ده‌یانەوێت به سیستمی "سانت لیگو" و که‌مکردنه‌وهی بازنه‌کانی ههلبژاردن (له 83 بازنه بو 18) تیپه‌په‌رینن، تهنیا سه‌درییه‌کان تووپه ناکات به‌لکو گورز له وه‌هیزه نوییانه‌ش ده‌دات که له پاش تشرینی 2019 دروستبوون، یان ئه‌و "سه‌ربه‌خۆ" یانه‌ی به‌که‌لک وه‌رگرتن له فره‌بازنه‌یی گه‌یشتوونه‌ته‌ په‌رله‌مان، ئه‌مانه‌ش جگه‌ له چه‌تری سه‌در چاویان له کۆمه‌ک و پشتیوانی مه‌رجه‌عیه‌تی نه‌جه‌فیشه که پیشتر پشتیوانی له زۆرکردنی بازنه‌کانی ههلبژاردن کردوه، ئه‌گه‌ر هه‌موو ئه‌مانه‌ش بچنه سه‌ر یه‌ک هی‌ل و یه‌ک ئاراسته، ئه‌وه به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یان بو هیزه شیعه حوکمرانه‌کان قورس و باجدار ده‌بیت به‌تایبه‌ت که ئه‌وان هی‌شتا له دله‌خورتیی گۆشاره‌ داراییه‌کانی ئه‌مه‌ریکادان و ترسی ئه‌وه‌یان هه‌یه پلانی‌ک بیت بو دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئه‌زموونی رووخاندنی حکومه‌ته‌که‌ی عه‌بدولمه‌هدی (2019 _ 2020) له ریگای خۆپیشاندانه‌وه

پاش تېپەندى بەربەستى 100 رۆزى يەكەم و ھۆرۈنۈنەھى رېژىمى مەترىسسىيەكانى "ھەلكشانى شىتان" ھى دۆلار، لەپر ھۆكۈمەتى سوودانى كەوت بەسەر ئالۋىزىيەكانى ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن. ئەم ياسايە كە جىگىر نىيە و ھەر چەند سالىك ۋەك كراس بەبەرى ھىزە سىياسىيە بالادەستەكان دەپرى و دەدوورى، ئەم جارەيان لەكاتىكدا خراۋەتەرۈو كە جەمسەرىكى سەرەكى و گىرنگى شىيە كە سەدرىيەكانن لە دەرەھى پەرلەمان و پىرۋسە سىياسىن، ئەگەر ياساكەش بەخواستى ئەوان پىرات كە فرە بازىيە، ئەو ھەگەر دووبارەبوونەھى ھەمان ئەنجامى ھەلبۇزاردنى تشرىنى 2021 ھەيە كە سەدرى كىر بە يەكەم، ئەگەر شىخى دۆزى خواستى سەدرىيەكان بىت و گوپان بۇ نەگىرەت ئەو مەترىسى گەرەنەھى بۇ شەقام و ناپەزايەتى زىات دەكات و لە ھەردووبارەكەشدا سەدر ھەر گىر و لەمپەرە بۇ ھىزە شىيەكانى رىكابەرى ئەگەرچى خۇشى دوورەپەرىز كىردىت.

ياساى ھەلبۇزاردن كە ھىزە شىيەكانى چوارچىۋە ھاۋئەھەنگى دەپانەۋىت بە سىستىمى "سانت لىگۆ" و كەمكىردنەھى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن (لە 83 بازىيە بۇ 18) تېپەپىنن، تەنبا سەدرىيەكان توورە ناكات بەلكو گورز لە ھىزە نوپىيەش دەكات كە لە پاش تشرىنى 2019 دروستىۋون، يان ئەو "سەربەخۇ" يانە بەكەك ۋەگىرگىن لە فرەبازىيە گەپىشتوونەتە پەرلەمان، ئەمانەش جگە لە چەترى سەدر چاۋپان لە كۆمەك و پىشتىۋانى مەرجەئەتە نەجەفىشە كە پىشتىر پىشتىۋانى لە زۆركىردنى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن كىردوۋە، ئەگەر ھەموو ئەمانەش بچنە سەر بەك ھىل و بەك ئاراستە، ئەو بەرەنگارىۋونەھى بۇ ھىزە شىيە ھۆكۈمەتەكان قورس و باجدار دەبىت بەتايبەت كە ئەوان ھىشتا لە دلەخورتى گۇشارە داراييەكانى ئەمەرىكاندان و ترسى ئەو پان ھەيە پلاننىك بىت بۇ دووبارەكەشدا ھەي ئەزموونى رووخاندنى ھۆكۈمەتەكەي عەبدولمەھدى (2019 _ 2020) لە رىگاي خۇپىشانداۋە.

لەپاش ئەو ھەموو نەرمىيە "چوارچىۋە ھاۋئەھەنگى" نواندىان بۇ بەرژەۋەندىيەكانى ئەمەرىكا لە پاي رەۋاندنەھى ھەندىك لە مەترىسسىيەكانى قەيرانى دۆلار و بەرگىرگىن لە ئەگەرى قۇستىنەھى لە ناۋخۇدا، درزى دووم كە دەشەت سەدر كەلكى لىۋەرىگىرەت بۇ تەنگەتاۋكىردنى رىكابەرىكانى ناپەزايەتتىيەكانى پەيوەست بە پىرۋزەھى ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن، لەم چوارچىۋەيەشدا باس لەو دەكرىت كە لەچەند ماۋى داھاتوۋدا مستەفا كازمى سەرۋكەزىرانى پىشتو بە پىرۋزەھەكى سىياسى نوپو بەگىرەتەھى بۇ بەغدا و لەگەل ھەندىك لە ھىزە مەدەنىيەكانى تر خۇپان رىك بىخەنەھى بۇ ئەو ھەگەل سەدردا بەر بەنبايەكانى چوارچىۋە شىيە بگىر بەتايبەت پاش ئەو ھى كازمى ئەستۇ پاكى خۇ ۋەگىرگىن لە تاران و دەنگۆ ئەۋەش ھەيە سلاۋ و كاخەزى تارانى لەگەل خۇيدا ھىنبايەت بۇ سەدر، بەلام بەگۆرەي زانىرى ناۋ رەۋتەكەي مەقتەدا سەدر، ھىشتا سەدر ھىچ ۋەلامى نەداۋنەتەھى.

جگە لە ياساى ھەلبۇزاردن، ھۆكۈمەت لە بەردەم تاقىكىردنەھى پىرۋزەياساى بودجەشدايە كە دوا كەوتوۋە بۇ مانگى ئادار و نىسان، ئەم وىستگەيەش جگە لە ئاستى ھەرىمى كوردستان و بەغدا لەسەر ئاستى چوارچىۋە شىيە و ھاۋپەيمانىيە سوننەكان (سىادە و عەزم)، ھەروەھا لەسەر ئاستى ناۋخۇ شىيە ھۆكۈمەتەكانىش ھەر لىكەۋتەي دەبىت، چۈنكە دابەشكىردنى پارە و داھات بەسەر جەمسەرىكانى ھىز ئاسان نىيە و ئەگەر لايەننىك ھەلۋاردە بىكرىت يان بەشى پىكھاتە و پارىزگا و جەماۋەر و كۇمپانىيا و بەرژەۋەندىيەكانى كەمبىكىرەتەھى، ئەو ئەگەر كراۋەيە بۇ ئەو ھىچتە بەرەي بەرھەلىستىكارى كابىنە ھۆكۈمەت، ئەمە لەكاتىكدا ھۆكۈمەتەكە خۇي بەدىار بىدەنگى و ئامازەكانى سەدر و رەتەكەيەھى رۇز دەزمىرەت.

لە بودجەدا گىرپى زۆر ھەن؛ خەلماندنى نىخى نەوت، بىرەنەھى نىخى دۆلار و چارەسەركىردنى جىاۋازى زۆرى نىخە فەرمى و بازىيەكەي، بەدۋاي ئەۋاننىشدا جىگە كىردنەھى گىتەكانى كارنامى ھۆكۈمەت، لەمەش گىرنگىر رازىكىردنى لايەنە سوننەكان و چارەسەركىردنى گىرپى بەشە بودجەي ھەرىمى كوردستان كە بىرپارەكانى دادگاي فىدرالى بۇزاردەكانى مامەلە لەگەل كىردنى خزانەدوۋتە تونىللىكى بەرتەسەكەھى. بەگۆرەي پىرەنسىپى گەمەي دىموكراسى ھىزە شىيەكان زۆرىنەي ئەۋەپان ھەيە بەتەنبا بودجە تېپەرىنن، بەلام لەكاتىكدا كە ئەوان لە ئەمەرىكا و ئەوروپا دەگەپىن بۇ سەلماندنى ئەۋە ھۆكۈمەتەكە بىكە فراۋان و ھەمەچەشەنە تەنبا ھى شىيە نىيە، ھەلۋاردەكىردنى ئەم دوو جەمسەرىيە يان بىياكى بەرامبەرىان ھەروا ئاسان نىيە ۋەك ئەو كاتەي كە ھەيدەر عەبادى سەرۋكەزىرانى پىشتووتر (2014 _ 2018) بەھۇي شەرى داعشەھە ھەموو پالپىشتىيەكى نۆۋدەۋلەتى ھەبوو.

بەگۆرەي ئەو ئامازانەي بەردەستىن ھىشتا سوودانى بەتەۋاۋى لە تىستى ئەمەرىكا دەرەنەچوۋە، لە واشنتن زۆرىك بەو چاۋە تەماشاي دەكەن بەلى ناكىرەت بە "پاشكۆي ئىران" تەماشاي بىكرىت، بەلام ناشتوانىت زۆر لە قسەي بىكە سىياسىيەكەي دەرچىت لە چوارچىۋە شىيە كە بە ئاشكرا دوو ۋەزىريان لە گروپە چەكدارەكانى دژە ئەمەرىكا و سزادراۋى واشنتن بەسەردا سەپاند كە بىرتىن لە نەعم عەبۇدى، ۋەزىرى خۇيىندىن بال (عەسايىب) لەگەل ئەحمەد ئەلئەسەدى ۋەزىرى كار و كاروبارى كۆمەلەيەتى (جند الإمام - الفتح). ھەر لەبەر ئەو دلەراۋكى ئەمەرىكىيەشە ۋەزىرى دەرەھە (د.فوتاد حسىن) و شاندا بەلكەي عىراق لە واشنتن نەپانتوانى مانگى رابردو بانگھىشتنامەيەك بۇ سوودانى بە ئاسانى مسۆگەر بىكەن و ئەو سەردانە بە دىارى نەكراۋى ماۋتەۋە تاۋەكو كاتىكى دىكە.

لە دەرەھى عىراقىش، ئىران و توركيا كە دوو دراۋسە ھەرە پەيوەندىدارەكەي عىراقن لەبەردەم پىشتەھات و ئەگەرى جۇراۋجۇردان كە بەشىكىان سىياسى و ئابوورى و، ھەلبۇزاردن و بەشەكەي دىكەي كەمئەۋى و كەمى بارانە كە سەرجەمىان كارىگەرى گەۋرەپان لەسەر

عراق دەپت، مەسەلەي كۆنترۇلكردى دزەكردى دۇلاريش بۇ ئەم دوو ولاتە لە عىراقەوہ پابەندىيەكى كت و پړ و ناكاوہ كە شكاوہتە گەردنى حكومەتى سوودانى و زانىارىيە دزە پىكراوہكان باس لەوہ دەكەن مەسەلەي پابەندى بە "سىستىمى سويفت" و خو نامادەكردى بۇ پىشھاتەكانى توركىا و ئىران ھاندەرى ئەمىندارى گىشتى نەتەوہ بەكگرتووہكان بووہ كە خوئى بەيئىتە ئەو ئاستەي چەند كۆر و كۆبوونەوہيەك بەپرسە عىراقىيەكان بگەپت و بچىتە ئەو خوانانەشى كە ئەمىندارى عەسايب سەرۇكى "بابلون"ى تىدايە كە دوو سزادراوى ئەمەريكان، لەو دىدارانەشدا "گۆتيريش مەترسىيەكانى راستەوخۆ بەگوئى نامادەبووان داوہ" بۇ ئەوہى پاساويان نەمىئىت" چونكە ئەگەرى زال ئەوہيە لەمەولا ئەمەريكا گوشارەكانى لە دياردە بىزراوہكانى عىراق يان ئاوديوى دۇلار بۇ ئىران بگوازىتەوہ بۇ بارەگاي نەتەوہ بەكگرتووہكان لە مانتھاتنى نيويۇرك.

ئەو ھاوپەيمانييە شىعەيەي كە بىرپارە بەرەنگارى ئەم ئالنگارىيانەي عىراق بىئەتەوہ چەند مانگىك بەر لە ئىستا پالنەرى مانەوہى بە تۆكمەيى و بەك رىزى زياتر بەرەنگارىبوونەوہى سەدر بوو، ئىستا كە حكومەت بەكلايى بووہتەوہ و لەبەردەم ئەگەرى ھەلئىزاردنابە ئەوان كەوتوونەتە شەرى قورسى بەرژەوہندى حىزبەكانيان و گەپان بەدواي پىگە بۇ ھەلئىزاردنى داھاتوو، ھەرچەندىشە زوو زوو دەگوتريت كە دوو جەمسەرە ركابەرەكەي ھاوپەيمانييەكە "دەولەتى ياسا" و عەسايب" كۆك و تەبان و لەگەل جەمسەرەكەي دىكەي "حەكىم - عەبادى" كىشەيان نييە، بەلام پىدراوہكان بەرەو ئەوہن كە لاينە شىعەكانى بىكەي سوودانى ھىندەي چاويان لەسەر سۇراخكردى قۇناغى داھاتووہ ھىندە لە بىرى تۆكمەكردى ئەم قۇناخدا نىن و لە چەند رۆزى رابردووشتا ھەندىك لە جياوازييەكانى ئاراستەي سوودانى سەرۇك وەزيران و ھىزە شىعەكانى ھاوپەيمانى دەرگەوتوون بە تايبەت لە بوارەكانى پابەندى وەزىرەكان بە حىزبەكانيان و خەمساردىيان لە "بەرەنگارىبوونەوہى گەندەلى" ئەمەش دەرگاىەكى دىكە بە پووى ناكۆكى و جياوازي زياتر لە ناو كابينەي حكومەت و راگرە سىياسىيەكانى.